

УДК 342.5

**ПРОФЕСОР ВІТАЛІЙ ЧУШЕНКО –
ВИДАТНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІСТ
ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

В. Чорненький

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна*

Розглянуто віхи життєвого і творчого шляху професора Львівського університету – Віталія Івановича Чушенка. З'ясовано погляди вченого на фундаментальні питання конституційного права – принципи побудови державного та суспільного життя, питання формування законодавчої влади, питання організації та діяльності органів місцевого самоврядування. Проведено паралелі міркувань науковця із сучасними конкретно-історичними подіями, які відбуваються в Україні та впливають і на форму державного правління, і на суспільний та державний уклад.

Ключові слова: Львівський університет, конституційне право, соціально організоване суспільство.

Університети на зорі української незалежності стали тією рушійною силою, навколо якої гуртувалась інтелектуальна та творча еліта українського народу, який тільки-но здобув свою свободу. Зовсім не дивно, що первісно основні ідеї облаштування нової української держави обговорювались саме у стінах навчальних закладів. Широка дорога розвитку демократії, побудови соціальної та правової держави, закладення підвалин для переходу до ринкової економіки стимулювали науковців перебудовуватись та відповідати на вже нові виклики того часу. Юридична наука загалом і, зокрема, галузь конституційного права (хоч і в меншій мірі) почали продукувати ідеї для побудови нової правової системи України. З огляду на це, дослідження праці одного із найяскравіших представників школи конституційного права у Львівському університеті – Віталія Івановича Чушенка, видається достатньо актуальним.

Віталій Іванович Чушенко був знаним і авторитетним фахівцем в галузі конституційного права. Член численних комісій з напрацювання оптимальної форми побудови державної влади, автор близько ста наукових та навчально-методичних праць з проблем конституційного права, талановитий педагог і наставник для молодих науковців, був добре відомий не лише в Україні, а й далеко за її межами.

Віталій Іванович народився 27 березня 1931 р. у місті Малині Житомирської області (тоді – Української РСР). У 1954 р. закінчив з відзнакою Львівський державний університет імені Івана Франка за спеціальністю «юридичні науки» та отримав кваліфікацію «юрист».

27 травня 1960 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук у Софійському університеті (Республіка Болгарія), а вже 1 жовтня 1960 р., Рішенням Президії ВАКу Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, нострифіковано диплом кандидата юридичних наук Болгарії. З 1960 р. працював на посаді доцента, а у 1966 р. йому було присвоєно вчене звання доцента кафедри державного та адміністративного права.

З 1973 по 1978 рр. Віталій Іванович був завідувачем кафедри державного та адміністративного права юридичного факультету, а з 1988 по 1990 рр. – прорек-

тором Львівського державного університету імені Івана Франка з міжнародних зв'язків. З 1990 р. повністю зосередився на науковій та викладацькій роботі на посаді доцента кафедри конституційного, адміністративного і фінансового права. У жовтні 2005 р. розпочав виконувати обов'язки професора цієї ж кафедри, а з 2008 р. – став її професором.

Професор В. І. Чушенко є автором близько ста наукових та навчально-методичних праць, в тому числі монографій, які були написані самостійно та у співавторстві: «Місцеві представницькі органи державної влади Болгарії» (Львів, 1975); у співавторстві – «Молоді про закон» (Львів, 1975); «Rozwoj demokracji socjalistycznej» (Lublin, Polska, 1977); «Политическая система социалистического общества» (Львів, 1988); «Prawne problemy samorzadnosci» (Lublin, Polska, 1993); «Основи держави і права України» (Львів, 1994); *Problemy stosowania Konstytucji Polski Ukrainy w praktyce* (Lublin, Polska, 2004), а також фундаментального підручника «Конституційне право України» (Львів, 2007).

Віталій Іванович десять років був членом Наукової ради республіканського журналу «Право України» (органу Академії правових наук, Інституту держави і права НАН України, Мініюсту, Генеральної прокуратури, Верховного і Вишого арбітражного судів України, Спілки адвокатів України). У січні 2002 р. при відзначенні 80-річного ювілею журналу був нагороджений Почесною Грамотою («За вагомий особистий внесок в розбудову правової держави, зміцнення законності і правопорядку»).

Під час роботи у Львівському університеті В. І. Чушенко створив авторську школу з дослідження проблем функціонування місцевих органів публічної влади, розробки системної методології вивчення інститутів народного представництва України.

Під керівництвом В. І. Чушенка підготували та успішно захистили три дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право): Заяць І. Я. («Конституційно-правовий статус області в Україні», 2000 р.); Куйбіда В. С. («Конституційно-правові основи самоврядування в містах обласного значення», 2001 р.); Бориславська О. М. («Конституційно-правові засади місцевого самоврядування в Україні та їх реалізація», 2004 р.).

Як зазначалось вище, В. І. Чушенко брав участь у розробці низки законодавчих актів України, серед іншого проекту Конституції України, Закону про місцеве самоврядування тощо. У 2001 р. він був відзначений Подякою Львівського міського голови з нагоди Дня місцевого самоврядування («За вагомий вклад у розбудову територіальної громади м. Львова»). На період 2002–2005 рр. був обраний членом Львівської міської територіальної виборчої комісії.

Чушенко В. І. нагороджений орденом «Знач Почета» (1986); медаллю «Ветеран труда» (1984); Почесною грамотою Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР (1961) та удостоєний Подяки Ректора Львівського національного університету імені Івана Франка за багаторічну сумлінну працю та вагомі здобутки у науково-педагогічній діяльності (2005–2006).

Віталію Івановичу були близькими як проблемні питання функціонування органів місцевого самоврядування, так і питання ефективного облаштування органів державної влади. Заразом треба звернути увагу і на те, що у публікаціях останніх років (в т.ч. і у підручнику «Конституційне право України») було сформульовано авторське визначення поняття соціально-організованого суспільства та розкрито його вплив на становлення форми правління сучасної України.

Українські події останнього часу змушують озирнутись і переоцінити (а в окремих випадках навіть дооцінити) ту наукову спадщину, яку залишили нам наші вчителі.

В. І. Чушенко і в своїх наукових працях і в лекціях студентам юридичного факультету Львівського університету особливу увагу приділяв конституційно-правовим основам суспільного ладу (суспільства). Зазначимо, що вчений йшов в ногу з часом, оскільки зробив висновки про постійне зростання ролі суспільства у державотворчих процесах, акцентуючи на тогочасних актуальних подіях – масових акціях кінця 2004 року. Віталію Івановичу належить визначення поняття «соціально організоване суспільство». Так, соціально організованим суспільством вчений вважав сферу дії приватних (особистих) інтересів, систему суспільних інституцій (об'єднання людей, а також партії, суспільні організації, асоціації, рухи, товариства, спілки тощо), за посередництвом яких задовольняються різноманітні, зумовлені історичним етапом розвитку суспільства, інтереси індивідів та їхніх груп [3, с. 06]. Головною ж засадою, на якій ґрунтується соціально організоване суспільство, вчений вважав самоорганізацію людей, а наявність такого суспільства – підґрунтям для створення цивілізованої держави як основної форми організації суспільства. У теорії про соціально організоване суспільство простежуємо цікаву деталь, а саме те, що утворення цивілізованого державного механізму ставилось у певну взаємозалежність від оптимально організованої в суспільстві системи. Професор завжди наголошував, що, впливаючи на громадськість, держава, своєю чергою, піддається її впливу як у процесі формування державних органів, так і їхньої повсякденної діяльності.

Не можна оминати увагою і те, що вчений, в контексті наведення власних міркувань про соціально організоване суспільство, піддавав серйозній критиці обґрунтованість вживання у правовій практиці поняття «громадянське суспільство». Пояснювалось це, зокрема, тим, що енциклопедичні джерела розуміють суспільство як сукупність форм сумісної діяльності людей, що склалися історично. Тобто визначальною категорією поняття суспільства є людина. Поняття ж «громадянин», а отже, «громадянське» пов'язані з феноменом «держава». Звідси, на думку В. І. Чушенка, випливало, що вислів «громадянське суспільство» означає поєднання до певної міри неоднорідних за змістом характеристик [2, с. 93–94]. У зарубіжній літературі у зв'язку з цим для визначення окремої від держави форми самодіяльності людей нерідко вживають поняття «солідарне суспільство», «соціально-організоване суспільство».

Основою суспільства є людина. Власне людина визначає поняття «суспільство», оскільки без людей суспільство не може існувати. Разом з входженням у суспільство людина вносить і свою соціально-природну якість. Тому зародження та розвиток суспільства є, по суті, перетворенням соціально-природних начал особи в елементи суспільної дійсності. В. І. Чушенко зазначав, що людина від народження має певні права, тобто природні права. Для вираження, реалізації, захисту своїх прав люди та їхні окремі групи об'єднуються. Суспільство виникає і розвивається через необхідність співпраці. Об'єднувальним моментом тут стає інтерес (моральний, матеріальний, політичний, професійний, віковий тощо). Організувальний аспект життєдіяльності людей, таким чином, зароджується на рівні суспільства [3, с. 107].

Питанням співвідношення понять «людина» і «громадянин», зокрема і в Конституції України, професор приділяв особливу увагу. Очевидно, тому, що співвідношення цих понять було одним із наріжних каменів теорії про соціально

організоване суспільство. Відзначалось, що за змістом категорії людина і громадянин є багатоаспектними. Найважливіший з цих аспектів теорія конституціоналізму пов'язує з правовим становищем особи. Правове становище людини, громадянина визначається й такими феноменами, як суспільство і держава, ознаками змісту яких взаємно виступають категорії людина та громадянин.

Виникнення та розвиток суспільства є, по суті, перетворенням природничо-соціальних начал особи в елементи суспільної дійсності. Держава виступає політико-правовою організацією суспільства, якісно новим етапом його розвитку. Властивою для держави категорією є громадянин, статус якого визначається позитивним правом. Однак позитивні права громадян, серед іншого основні права і основні обов'язки, закріплені в конституції держави, виражають природничо-правове начало, тобто ґрунтуються на правах людини. Конституційні права є трансформацією природничо-правових засад у позитивно-правові інститути. Державно-правове визнання прав людини (право на життя, рівність, на повагу до гідності людини, на свободу та особисту недоторканність, на вільний розвиток своєї особистості та інші) є гарантією їхньої реалізації з боку держави [4, с. 213].

Загалом же питання соціально організованого суспільства, беручи до уваги як конкретно історичні події, так і події, які відбувалися наприкінці 2013 та на початку 2014 року, є достатньо актуальними для нас і потребують додаткового переосмислення. Тенденційно для України зараз можна спостерігати високий ступінь організації (самоорганізації) суспільства, розширення переліку тих суспільних інституцій, довкола яких і вибудовується ідеальне соціально організоване суспільство.

Крім питань влаштування суспільного ладу, професор Чушенко В. І. мав обґрунтовані ідеї щодо ефективного облаштування державної влади. Вчений був переконаний: держава як юридичне уособлення нації, як головна форма організації народу оптимально виконувала свої функції, вона має у процесі державотворення набути належної форми правління, тобто, адекватно до покладених на неї завдань організувати центральну владу. Цікаво, що міркування Віталія Івановича завжди обов'язково спирались на історичний досвід. Так, ретельний аналіз першої української конституції – Угоди та Конституції Пилипа Орлика 1710 р. дав змогу В. І. Чушенку дійти висновку, що держава засновувалась на принципі поділу гілок влади: главу держави і виконавчу владу уособлювали обраний Гетьман і гетьманський уряд, а праобраз зачатків парламенту простежується у Загальній (генеральній) Раді. Говорячи про оптимальну форму державного правління для України, професор Чушенко вважав доцільним в конкретному випадку враховувати суспільно-політичну ситуацію в державі. А до питань впровадження представницької форми державного правління взагалі ставився вкрай насторожено. Таку настороженість зумовлювали дві причини. Перша зводилась до описаної вище проблемності питання формування соціально організованого суспільства. Друга, яка, по суті, зумовлювала першу, зводилась до відсутності якісного наповнення законодавчого органу держави. Вчений акцентував увагу на тому, що немає ядра (партії, асоціації, об'єднання) для формування соціально-політичних платформ як необхідної умови комплектування сталого за своїм складом, професійного парламенту, що є передумовою впровадження парламентарної чи парламентсько-президентської моделі управління. Віталій Іванович посилався на міркування професора Б. Чичеріна, стверджуючи, що впровадження представницької форми правління навмання,

покладаючись на розважливність неорганізованого суспільства, яке перебуває у стані хвилювання – це верх політичної легковажності [1, с. 196–197]. Професор вважав, що за таких умов треба вкрай уважно ставитись до питання формування правового статусу глави держави. Такий статус мав би реально забезпечувати йому можливість бути гарантом державного суверенітету, дотримання Конституції України, прав і свобод її громадян. Щоправда, професор Чушенко застерігає від рецидивів періоду тоталітаризму та зосередження всіх головних важелів впливу в руках лише одного глави держави. На думку вченого, треба сформувати дієві правові важелі можливого взаємовпливу гілок влади, а зафіксовані на конституційному рівні засади співпраці гілок влади доповнити конституційними законами (статутного характеру), які б конкретно та компетенційно визначали статус центральних органів державної влади як необхідну умову формування чіткого механізму їхньої взаємодії [1, с. 197].

Цікавим є те, що в 1994 р., аналізуючи проект Конституції України з огляду на питання державного устрою, професор В. І. Чушенко зазначав, що закріплення унітарної форми державного устрою виходить із єдності, цілісності і недоторканності її території. За ідею соборності український народ боровся споконвічно. А проголошення в тодішніх умовах федерації підтримувало б сепаратистські тенденції. Водночас, з огляду на соціально-політичну, економічну та демографічну специфіку регіонів, Україну треба визначити як унітарну децентралізовану державу з розширеними повноваженнями місцевого самоврядування [5, с. 25]. Ці думки є вкрай актуальними і зараз, коли Україна стоїть перед викликами, коли особливо активно дискутується питання зміни форми державного устрою. Професор Чушенко В. І. був активним прихильником двопалатної структури українського парламенту. Аргументував таку позицію гарантією проти «деспотизму» парламенту та підвищеної стабільності Конституції України.

Наукова спадщина професора Віталія Івановича Чушенка охоплює набагато ширше коло питань, ніж описані у цій статті. Рекомендації вченого, які були висловлені щодо центральних органів державної влади, є актуальними і зараз. З огляду на це потрібно поглиблено дослідити, переоцінити та проаналізувати науковий доробок видатних професорів університету.

Список використаної літератури

1. Влада в Україні: шляхи до ефективності / ред. рада... : О. Д. Святоцький (голова) [та ін.]. – К. : Журн. «Право України» : Ін Юре, 2010. – 688 с.
2. Конституційне право України : підручник / В. І. Чушенко, І. Я. Заяць. – Львів : Нац. ун-т ім. І.Франка. – К. : Ін Юре, 2007. – 485 с.
3. Чушенко В. Проблеми формування соціально-організованого суспільства в Україні / В. Чушенко // Право України. - 2005. - №4. - С. 104–107.
4. Чушенко В. Зміст понять «людина і громадянин» у Конституції України / В. Чушенко // Вісник ЛНУ ім. І. Франка. Серія юридична. - Вип. 37. - С. 213–217.
5. Чушенко В. Концепція структури парламенту України / В. Чушенко // Вісник ЛДУ ім. І. Франка. Серія юридична. - Вип. 31. - С. 25–29.

*Стаття: надійшла до редакції 13.02.2015
прийнята до друку 01.07.2015*

**PROFESSOR VITALIY CHUSHENKO –
PROMINENT CONSTITUTIONALIST
OF THE UNIVERSITY OF LVIV**

V. Chornenkyy

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str., 1, UA – 79000. Lviv, Ukraine*

The main stages of life and career of Vitaliy Ivanovych Chushenko, the professor of the University of Lviv, have been highlighted in this article. The scientist's opinions on the fundamental issues of constitutional law – the principles of public and social life construction, the legislature formation issue, the issue of local government organization and activity, have also been clarified. There have been drawn the parallels between the scientist's opinions and concrete modern historical events, which take place in Ukraine and influence the form of government as well as the social and public order.

The universities at the dawn of Ukrainian independence have become that motive power, around which the intellectual and creative elite of the Ukrainian people, that just gained liberty, have been gathering. It is not surprising that, initially, the basic idea of new Ukrainian state arrangement were discussed in the walls of the educational institutions. The wide road of democracy development, of social and law-abiding state formation, laying the foundations for the transition to a market economy have stimulated the scientists to change themselves and correspond to the new challenges of that time. Generally the legal science and the branch of constitutional law in particular (though to a lesser extent) have started to generate ideas for the formation of the new legal system of Ukraine. For this reason, the research concerning the work of one of the brightest representatives of the constitutional school of the University of Lviv, Vitaliy Ivanovych Chushenko, is up-to-date.

This article is conditionally divided into two parts. In the first part it goes about V.I. Chushenko's biography and the second part is devoted to the analysis of his scientific achievements: the issue of socially organized society, the investigation of the issue of the state authority effectiveness and its proper construction, the issue of the proper formation and functioning of the representative bodies, in the light of the proper society formation and the appropriate social institutions creation.

Keywords: the University of Lviv, constitutional law, socially organized society.